

Круківський В.І.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Маркова О.В.

старший викладач кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Чеботарьова Л.І.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Шматок Т.Г.

старший викладач кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ОСНОВНІ БАР'ЄРИ ДЛЯ СПІЛКУВАННЯ ВИКЛАДАЧ–СТУДЕНТ У ДИСТАНЦІЙНІЙ ОНЛАЙН-ОСВІТІ

Анотація. Ця стаття має на меті дослідити особливості педагогічної комунікативної ситуації, а також вплив на неї інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) у дистанційній освіті (ДО), роблячи її менш асиметричною. Окрім того, онлайн-навчання кардинально змінює ролі студента та викладача. Студент стає в центрі онлайн-навчання, отримуючи майже повну автономію, можливість самонавчання та самооцінювання, тоді як викладач тепер виконує переважно роль консультанта, наставника або модератора. ДО породжує також нові форми взаємодії, підтримки та оцінювання. Підтримка студентів викладачами включає три істотні та взаємозалежні функції: когнітивну, афективну та системну. Вони сприяють розвитку навчання через консультування та оцінювання, підвищення відданості студентів, а також створення зручних систем управління інформацією. В статті розглядаються також фізичні, семантичні та психологічні бар'єри, що заважають ефективній комунікації, знижуючи таким чином мотивацію студентів, а отже й продуктивність навчання. Дослідження виявило адаптивні й технічні недоліки ДО та засоби їх подолання. Тепер ми можемо навіть говорити про нову культуру відносин, що формується, або про культуру викладача і культуру студента, обидві вони породжені використанням ІКТ.

Ключові слова: дистанційне навчання, комунікація, студент, викладач, фізичні, семантичні та психологічні бар'єри.

Abstract. This article aims to investigate the peculiarities of the pedagogical communicative situation, as well as the impact of information and communication technologies (ICT) on it in distance education (ED), making it less asymmetric. In addition, online learning radically changes the roles of the student and teacher. The student becomes the center of online learning, receiving almost complete autonomy, the possibility of self-learning and self-evaluation, while the teacher now plays mainly the role of consultant, mentor or moderator. ED also creates new forms of interaction, student support and assessment. Student support by teachers includes three essential and interdependent functions: cognitive, affective and systemic. They promote learning through advising and assessment, increasing student engagement, and creating user-friendly information management systems. The article also considers physical, semantic, and psychological barriers that prevent effective communication, thus reducing student motivation, and therefore, learning productivity. The study has revealed the adaptive and technical shortcomings of the DO and means of overcoming them. We can even talk about a new relational culture that is being formed, or about the new form of culture relation being formed, or about the teacher's and student's culture – both generated by the use of ICT?

Key words: distance learning, communication, student, teacher, physical, semantic, and psychological barriers.

Постановка загальної проблеми. Онлайн-навчання є сьогодні повсюдною ознакою вищої освіти, тому одним із головних викликів для онлайн-викладачів стає проблема гарантії її якості. Ефективна онлайн-освіта передбачає три необхідні компоненти: якісний освітній контент, консультування та оцінювання [1]. З іншого боку, ефективне онлайн-навчання також вимагає існування ефективного навчального середовища, створення якого залежить насамперед від успішної педагогічної комунікації, важливість системного вивчення якої й обумовлює **актуальність** цього дослідження. Ефективна комунікація забезпечує високу педагогічну культуру, необхідну для реалізації змін у навчальному середовищі, створення позитивних стосунків між викладачами та студентами, що сприяє підвищенню продуктивності навчального процесу.

Освіта постійно еволюціонує. Впровадження в навчальні ситуації інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ), зокрема в дистанційну освіту (ДО), ймовірно, вплине на ці стосунки. Це тому, що існують певні відмінності між педагогічною комунікацією в дистанційній освіті та в очній. Дистанційна освіта – це метод навчання, який фізично відділяє викладача від студента, де акт викладання відокремлений від акту навчання в часі та просторі [2]. В ДО переважальними засобами спілкування та участі в педагогічній та дидактичній діяльності є цифрові технологічні пристрої, доступні студентам і викладачам, які ними користуються.

У світі, де все цифрове, де соціальне дистанціювання зростає, студенти та викладачі змушені відкриватися новим цифровим рішенням, щоб навчати, навчатися, взаємодіяти та слухати. Тому на нашу думку, необхідно ввести ІКТ як новий фактор у дослідженні педагогічної комунікації в ДО, і в цьому полягає **новизна** цього дослідження.

Отже, дистанційна онлайн освіта – це нова тенденція в навчанні, яка кожному полегшує здобути освіту та дає можливість вчитися краще за конструктивістського підходу [2]. Технологічне обладнання стає головною необхідністю для ДО, наприклад; комп'ютер, фіксоване підключення до Інтернету, відеокамера, аудіокасета, телефон, компакт-диск тощо. Це надає ДО легкої гнучкості, напр., можливість контролю за часом, місцем і темпом навчання студентів. Але, з іншого боку, існує ризик втрати мотивації через відсутність особистого контакту з викладачами. Тому використання ІКТ не означає, що люди можуть спілкуватися, не стикаючись із жодними бар'єрами в ДО.

Існує багато бар'єрів на шляху ДО в процесі навчання [3]. Основні бар'єри пов'язані з неусвідомленням ролі викладачів і студентів. Зустрічаються також інші комунікативні бар'єри: технологічні, фізичні, семантичні та психологічні. Вони негативно впливають на процес спілкування викладач–студент, обмежуючи його ефективність та знижуючи продуктивність усіх засобів і можливостей. Розуміння та усунення комунікативних бар'єрів є головним кроком для успішного подолання багатьох проблем педагогічної комунікації.

Гіпотеза. ІКТ змінює кардинально стосунки між студентами та викладачем в сторону більшої автономії студентів.

Мета статті – дослідити вплив онлайн-навчання на педагогічну комунікацію викладач / студент та визначити її основні комунікативні бар'єри. *Об'єкт*

дослідження – педагогічна комунікація в ДО; *предмет* – особливості педагогічної комунікації в ДО та її бар'єри. Тема дослідження передбачає розв'язання таких питань. Що таке комунікація? Які особливості педагогічної комунікації? Що таке ДО? Як ІКТ змінили роль викладача та студента в онлайн-навчанні та як це вплинуло на комунікацію між викладачами та студентами? З якими проблемами стикаються викладачі та студенти під час онлайн-навчання? Які комунікативні бар'єри онлайн-навчання існують, що негативно впливають на педагогічну комунікацію? Які фактори забезпечують ефективність педагогічної комунікації? На ці питання нам допоможуть дати відповідь нижче проаналізовані публікації, що склали теоретичну основу цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нижче проаналізовані роботи стали теоретичною основою нашого дослідження.

Поняття комунікації. Ось що пишуть про комунікацію дослідники. Комунікація – це передача інформації від джерела до аудиторії. Ефективна комунікація вимагає, щоб аудиторія розуміла повідомлення у його передбачуваній формі [5]. Люди спілкуються як прямо, так і побічно. Пряма комунікація є навмисною, у той час, як непряма комунікація включає вирази, фізичну поведінку та мовні моделі [6]. Е. Марк і Д. Пікар визнають, що *«акт комунікації є складною, динамічною системою, що створює не лише зміст, а й проблеми для співрозмовників з безліччю цілей»* [5, р. 70]. Спілкування можна описати як процес передачі інформації та загального розуміння від однієї особи до іншої [7]. Слово «комунікація» походить від латинського «*communis*», що означає «загальний». Таким чином, «спілкування» означає «робити спільним», «інформувати» або «обмінюватись» і включає вербальні, невербальні та електронні засоби людської взаємодії. Це визначення підкреслює той факт, що жодного спілкування не може відбутися, якщо в результаті обміну інформацією не виникає спільне розуміння. Цей акт надання загального та відомого змісту здійснюється шляхом обміну думками, ідеями тощо. Можна обмінюватися думками та ідеями за допомогою жестів, знаків, сигналів, висловлювання чи письма. Комунікація – це, по суті, обмін інформацією, письмовою чи усною [8]. Крім того, процес спілкування також спирається на навички міжособистісного спілкування. Вони включають: розмову, слухання, перегляд, опитування, аналіз, інтерпретацію та оцінку. Одержувачі повідомлення повинні вміти визначити намір відправника, взяти до уваги контекст повідомлення, вирішити будь-які непорозуміння, точно розшифрувати інформацію та вирішити, що з нею діяти. Такі навички необхідні для навчання, побудови здорових стосунків, формування почуття спільності та досягнення успіху на роботі. Хороша комунікація означає говорити та слухати [9].

Педагогічна (освітня) комунікація досліджується науковцями досить ґрунтовно. Освіта містить безліч унікальних відносин, кожне зі своїми комунікативними потребами та характеристиками. Основні відносини у школі знаходяться на рівні класу. Комунікація на цьому рівні виконує дві функції: допомогти вчителю досягти результатів навчання та побудувати відносини між учасниками [4]. Встановлення відносин зі студентами життєво важливо, але ці відносини мають встановлюватися на інтелектуальному рівні та не повинні бути

спрямовані на побудову дружніх стосунків. Дорослі та учні мають різні ролі та рівні статусу в школі навіть при відкритому спілкуванні та налагоджених відносинах [10].

Французькі дослідники В. Савар'йо та Е. Даке заявлять, що, ключовою та центральною концепцією дистанційного навчання є контроль як продукт серії складних взаємодій, які впливають на результати навчання та визначають їх. У французькому «Путівнику з педагогічної комунікації» пишеться про вплив асиметричного спілкування на мотивацію та самооцінку студентів [11]. Ця асиметрія у формалізованій або інституційній освітній комунікації не позбавлена наслідків для взаємодії між учасниками навчального процесу. Оскільки «викладацький полюс» – це перш за все той, який визначає хід навчання, учень значною мірою позбавлений цього вибору. Якщо те, що йому пропонують, сприймається ним як відповідність очікуванням, які він мав «сам того не знаючи», участь у навчанні, зазвичай, висока. З іншого боку, якщо немає сприйняття «корисності», участь у навчанні буде обмежена; почуття обмеження поступиться місцем мотивації. Залежно від соціологічного контексту, в якому знаходиться учень, це обмеження може сприйматися як необхідний перехід до соціального визнання, яке є основною мотивацією; в інших контекстах освіта та її інституції сприйматимуться як щось другорядне, далеке від реального життя, й тому обов'язковість освіти може викликати у нього обурення. Вчитель – це також той, хто визначає, чи досягнув учень поставлених цілей навчання та чи набув він необхідних умінь та навичок: словом, учитель є оцінювачем [11].

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічне спілкування визначається як різновид професійного спілкування, що виступає невіддільним елементом діяльності педагога; це багатоплановий процес організації, установлення та розвитку комунікації, пошуку взаєморозуміння між педагогами та студентами, що має джерелом походження цілі, характер і зміст їхньої спільної діяльності. Педагогічне спілкування відбувається в межах педагогічного процесу, що визначається як професійно-компетентне управління комунікативно-розумовою діяльністю, що завжди спрямоване на суб'єкт-суб'єкту інтелектуальну й розвивальну взаємодію [12; 13].

Загальна мета педагогічного спілкування полягає як у передачі суспільного та професійного досвіду (знань, умінь, навичок, ідеалів, цінностей тощо) від педагога до учня / студента, так і в обміні між ними особистісними смислами щодо тих об'єктів, що вивчаються, та життя взагалі [12; 13].

Функціонально вона може бути контактною й дистанційною, інформаційною, спонукальною, координаційною, упорядковуючи при цьому взаємодію всіх суб'єктів освітнього процесу [12; 13].

Основний зміст педагогічного спілкування полягає в обміні інформацією, цілеспрямованій організації взаємовідносин між викладачем і студентами за допомогою різних комунікаційних засобів. Педагогічне спілкування виступає складним, різнорівневим, різноманітним та багатопредметним соціально-психологічним феноменом [14].

Коли педагог усвідомлює те, як функціонує спілкування (тут і далі ми вживаємо слова «комунікація» та «спілкування» як синоніми, хоча за змістом комунікація є ширшим поняттям), він зможе вираженіше мислити під час своїх комунікативних зустрічей, що допоможе йому краще підготуватися до майбутнього педагогічного спілкування та зробити висновки з попереднього спілкування.

Педагогічна комунікативна ситуація. Вчені розробили три моделі комунікації [8; 15]. *Лінійна або передавальна модель* описує комунікацію як лінійний, односторонній процес, у якому відправник цілеспрямовано передає повідомлення одержувачу. Ця модель фокусується на відправнику та повідомленні під час спілкування. Попри те, що одержувача включено до моделі, його роль розглядається більше як цільова або кінцева точка, а не як частина поточного процесу.

Інтерактивна або інтеракційна модель описує комунікацію як процес, у якому учасники змінюють позиції відправника та одержувача та генерують значення, надсилаючи повідомлення та отримуючи зворотний зв'язок у фізичному та психологічному контекстах. Замість того, щоб ілюструвати спілкування як лінійний, односторонній процес, інтерактивна модель включає зворотний зв'язок, що робить спілкування інтерактивнішим двостороннім процесом.

Трансакційна модель комунікації описує комунікацію як процес, у якому комунікатори створюють соціальні реалії в соціальному, стосунковому та культурному контекстах. Замість того, щоб позначати учасників як відправників і одержувачів, людей у спілкуванні називають комунікаторами.

Більшість науковців вважають, що в основі педагогічної комунікації лежить інтерактивна модель [7; 8; 9; 10]. Але ми вважаємо, що це третя модель, маючи на увазі спілкування в ДО. Розглянемо її детальніше.

Комунікація по суті включає такі компоненти: відправник, повідомлення, середовище (канал), одержувач, зворотний зв'язок та інформаційний шум. Комунікація починається з концептуалізації та розвитку ідеї відправником.

Кодування: на етапі кодування відправник кодує ідею, яку буде передано.

Розробка повідомлення: відправник розробляє реальне повідомлення для відправлення. Повідомлення може бути усним, письмовим, символічним або невербальним тощо.

Вибір носія: відправник вибирає носій для відправлення повідомлення. Середовищем може бути усний, письмовий матеріал, жести тощо. Середовищем можуть бути також такі технології, як мікрофон, комп'ютер, електронна пошта, чат, електронний текст тощо.

Отримання повідомлення: одержувач отримує повідомлення. Одержувач може отримувати повідомлення у різних формах, таких як: зорова, слухова, кінестетична тощо.

Декодування: на цьому етапі одержувач декодує отримане повідомлення.

Зворотний зв'язок: стосується відповіді одержувача на повідомлення відправника. Процес комунікації завершується лише тоді, коли одержувач розуміє повідомлення, таким як його задумав відправник [8].

Якщо говорити мовою педагогіки, то можна сказати, що педагогічний процес складається з чотирьох етапів:

1. Етап прогнозування: викладач моделює спілкування з класом, групою в процесі підготовки до педагогічної діяльності.

2. Етап початку спілкування: організація безпосереднього спілкування з класом, групою.

3. Етап управління спілкуванням, що розвивається в педагогічному процесі.

4. Етап аналізу запровадженої системи комунікацій та моделювання комунікацій для майбутньої діяльності [8].

Особливості педагогічного спілкування. Комунікативна діяльність педагога є складною за структурою, її вирізняють такі властивості, як: полісуб'єктність – потреба працювати з комунікантами, різними за віком, соціальним статусом, масштабом; багатопредметність – звернення до різноманітних предметних галузей; поліінформативність – професійна потреба в передачі та прийманні різноманітної інформації [17; 18].

Педагогічне спілкування – це асиметричне ієрархічне спілкування. Воно характеризується тим, що співрозмовники займають різні позиції. В освітньому контексті це спілкування має за мету: навчити студентів, які потребують освітніх послуг. А це передбачає особливі соціальні дистантні відносини: тобто, з одного боку, є ті (студенти), хто хоче «навчатися», здобути знання та навички, якими вони ще не володіють, а з іншого боку є ті (педагоги), хто їх вже набув і, загалом, опанував ними достатньо добре, щоб вони могли служити орієнтиром для тих, хто їх потребує. В результаті студент перебуває в позиції замовника знань, а викладач у позиції їх постачальника.

Тобто у певній концепції навчальної аудиторії викладач є господарем навчальної програми, підручника, прогресії. Він також є головною дійовою особою, а студентові відводиться лише підпорядкована роль. Крім того, якщо студент може сформулювати свою навчальну мету, то лише викладач може визначити потреби щодо змісту та способу навчальної діяльності та, зрештою, оцінити якість навчання студента. Тому ми й говоримо, що в освітньому контексті ситуація спілкування між «викладачем» та «студентом» – асиметрична. Тут ми маємо на увазі, звичайно, освітню комунікацію в контексті формалізованого та інституціоналізованого викладання-навчання, тобто запропонованого та реалізованого спеціалізованою уповноваженою організацією, напр., університетом. З іншого боку, поняття педагогічної комунікації передбачає певну взаємність, позаяк є загальнішим і повнішим, ніж просто інформація, яка є лише однією складовою педагогічної комунікації [17; 18].

Вплив ІКТ на педагогічні відносини викладач–студент. Використання ІКТ стосується не лише технічних питань, а й передбачає зміну освітнього контексту та взаємодії викладач–студент. Стосунки викладач–студент у педагогічному трикутнику трансформуються технологічними засобами, які нав'язують нову педагогічну геометрію. Трансформація в основному стосується ролі викладача та студента, а також процесу навчання / викладання. При цьому, ми виходимо з того, що концепція дистанційного навчання полягає не просто в тому, щоб зробити

освіту доступною дистанційно. Викладачі повинні розв'язати питання диференціації навчальних стилів. А це означає насамперед адаптацію викладання до індивідуальних потреб студентів, забезпечуючи при цьому належну підготовку студентів, зокрема, до іспитів [19; 20].

Перед тим як перейти безпосередньо до вивчення гіпотези, що ІКТ змінює роль викладача та студента в ДО, розглянемо режим електронного навчання / викладання, оскільки ця їхня роль безпосередньо залежить від ІКТ. Фактично існує два підходи до електронного навчання: навчання під керівництвом викладача та самонавчання.

Синхронне електронне навчання – це навчання, коли студент і викладач зустрічаються одночасно перед електронними пристроями в рамках безпосередньої взаємодії та обговорення. Викладач презентує свій урок у режимі реального часу студентам, присутнім у режимі реального часу, переважно через чати або відео конференції. Цей режим навчання дає студентові можливість мати прямий зворотний зв'язок із викладачем, що розглядається як перевага для студента, щоб він міг сприйняти й підтвердити те, що він почує. В цьому режимі студенти ставлять питання або презентують свою роботу, водночас викладач відповідає, направляє та допомагає їм подолати будь-який когнітивний конфлікт. Синхронний метод сприяє взаємодії між викладачем та студентами.

Асинхронне електронне навчання – це електронне самонавчання, коли студент та викладач не зустрічаються одночасно перед електронними пристроями. У цьому випадку студенти повністю незалежні, вільні обирати власний темп та власний шлях навчання відповідно до своїх потреб. Вони мають у своєму розпорядженні цифровий навчальний посібник, до якого вони можуть отримати доступ через навчальні онлайн-платформи з можливою віддаленою підтримкою від викладача через електронну пошту або соціальні мережі. Таким чином, асинхронне навчання абсолютно не залежить від часу: воно може відбуватися онлайн або офлайн. Навчальні матеріали та завдання для виконання розміщуються в Інтернеті на спеціальних освітніх платформах, надсилаються електронною поштою або обмінюються на дискусійних форумах. Отже, студент не має можливості миттєво реагувати або безпосередньо взаємодіяти ані з викладачем, ані зі своїми одногрупниками. Цей режим навчання, однак, забезпечує ефективну передачу змісту, гнучкість в управлінні робочим часом, а також ретроактивне відображення свого шляху навчання.

Роль викладача в дистанційній освіті. У класичній панівній педагогічній моделі головна роль належить викладачу, який, як джерело знань, ініціює діяльність у рамках свого курсу та організовує її, сподіваючись на дисциплінованого студента. Така педагогіка часто не сприяє індивідуалізації навчання студентів. ІКТ змінюють методи доступу до знань, а також ролі викладача та студента. Вони спонукають викладачів замислитися над своїми методами викладання та стратегіями. Французька дослідниця Ж. Жакіно-Делоне наполягає на тому факті, що *«для того, щоб бути ефективними, нові технології, не замінюючи людину, вимагають від неї все більшої кількості навичок не тільки технічних, але й людських і соціальних»* [21, р. 65]. Дійсно, використання

технологій навчання не означає скасування ролі викладача. Навпаки ця роль стає ще важливішою й складнішою. Тому викладач є невіддільною частиною навчального процесу. Інакше кажучи, ІКТ породжують нову поведінку, нові очікування та нові види практики, змінюючи таким чином професію викладача. Проте, повторюємо, використання технологій жодним чином не замінює викладача; технології можуть лише збагатити й доповнити його роль.

Продовжуючи тему Ж. Жакіно-Делоне говорить: *«Технології, безумовно, мають потенціал для педагогічного розвитку, але для того, щоб отримати від них очікувані педагогічні цінності, їх потрібно обрамляти педагогічними засобами, заснованими на більш заохочувальних та інтерактивних методах, підкріплених новими ролями. У цій формі навчання викладач мусить будувати свій курс і організовувати подачу знань, передбачаючи, наскільки це допустимо, можливі запитання та проблеми своїх студентів. Тому він повинен мати попередні знання про їх характеристики та потреби»* [21, с. 72]. Роль викладача в дистанційному навчанні змінюється і змінюється кардинально. Викладач повинен не просто розробляти зміст курсу та впроваджувати його на тій чи іншій платформі, але й спрямовувати свою діяльність на підтримку студентів [там само].

Однак, слід зазначити, що роль викладача в дистанційному навчанні видається нам менш важливою: викладач більше не несе виключну відповідальність за передачу знань, а лише за супроводження студента в його навчанні. Викладач відповідає за те, щоб студент набув максимум автономії, щоб він уникав відчуття ізоляції. А для цього необхідно підтримувати його мотивацію. Зрозуміло, що в цій ситуації викладач більше не є єдиним власником знань і не єдиним їх передавачем. Його роль еволюціонує, він змушений займати позицію підтримки студента на різних рівнях: методична підтримка, моніторинг навчання, підтримка змісту, анімація дискусії тощо. Ця роль викладача як «наставника» чи «фасилітатора» в дистанційній освіті не є радикально новою, вона вже існувала в контексті очного навчання, але в ДО вона стає суттєвішою.

В ДО викладач також стає «дизайнером» («модельєром») навчальних завдань. Ця його дизайнерська робота займає більше часу, ніж підготовка очного курсу. У цьому контексті ми можемо розділити роль викладача, який займається дистанційною освітою, на дві різні ролі. Викладач як *освітній дизайнер*, який створює навчальні матеріали, зміст навчання та навчальний сценарій, і *викладач, який взаємодіє під час навчання зі студентами*, щоб допомогти їм розвинути свої знання та компетенції. З цією метою викладач-дослідник повинен розвивати свої технічні навички та навчитися використовувати сучасні технології, щоб бути спроможним ефективно спілкуватися та взаємодіяти зі своїми студентами.

Роль студента. Дистанційне навчання базується на здатності студента будувати свій особистий та незалежний підхід. Студент повинен уміти визначати свої потреби й обирати відповідні засоби для їх задоволення. Перехід до дистанційного навчання посилює тиск на студента, щоб він розвивав критичне мислення на основі контексту навчання для уникнення невдач. Разом із тим, студент обмежений в автономії через свою ізоляцію та відсутність очних стосунків з викладачами. Автономія дистанційного студента є частиною його здатності

організовувати зміст свого навчання відповідно до своїх потреб і мотивів. Студент також покликаний взяти на себе відповідальність за певні аспекти свого навчання, такі як: організація розкладу навчання та темп роботи. За словами М. Буа (2001, р. 37): *«без певного рівня автономії, без мінімальної здатності постояти за себе, електронне навчання може не спрацювати. Ця автономія діє, з одного боку, щодо інструментів навчання, а з іншого боку, щодо педагогічного прогресу»* [22, р. 6]. Отже, дистанційне навчання працює завдяки великій автономії студента. Віртуальна присутність викладача знижує ризик самотності, через яку студент часто кидає навчання. Дійсно, відчуття ізоляції вважається однією з головних причин неуспішності ДО.

Саме тому взаємодія, на нашу думку, є важливою для боротьби з почуттям ізоляції, яке призводить до зниження мотивації студентів. Адже вони вперше відчують цей новий спосіб навчання. В ДО вкрай важливо мати підтримку з боку викладача, чиї завдання стосуються як організаційних моментів, так і педагогічних.

Форми спілкування: вербальне, невербальне. Залежно від того, як передається повідомлення, спілкування можна поділити на вербальне та невербальне. Це ще один спосіб зрозуміти спілкування в аудиторії. Як впливає з назви, вербальна комунікація – це повідомлення чи інформація, висловлена словами, усно чи письмово. В аудиторіях, зрозуміло, багато вербального спілкування відбувається щоразу, коли викладач пояснює зміст, ставить запитання чи записує інформацію, чи правила на дошці. Невербальне спілкування – це жести, міміка, погляд, поведінка, зовнішній вигляд, положення тіла тощо, які передають інформацію, часто водночас зі сказаними словами. Це відбувається, наприклад, коли викладач дивиться студентам прямо в очі, щоб підкреслити свою точку зору або закріпити свій авторитет, або коли викладач підіймає брови, щоб висловити несхвалення чи незгоду. Невербальна поведінка так само поширена, (а може навіть і більше) як і вербальне спілкування, і, хоча вона зазвичай доповнює поточне вербальне повідомлення, іноді ця поведінка може суперечити йому. Наприклад, викладач може вербально заявити: «Цей урок граматики буде веселим», і невербальний блиск у його очах може невербально відправити підтверджувальне повідомлення, що це буде саме так. Але одночасне невербальне зітхання чи опущені плечі викладача можуть надіслати протилежне повідомлення – що заняття насправді не буде веселим, попри словесній заяві викладача [11; 12; 13].

Недоліки дистанційної освіти. Попри переваги ДО, вона має численні недоліки. Нижче наводимо їх пояснення. Більшість виявлених недоліків належать до так званої адаптивної (поведінкової) категорії, яку часто важко ідентифікувати й легко заперечити. Найбільший недолік ДО – це відсутність мотивації.

Мотивація є рушійною силою процесу навчання. Вона відіграє центральну роль у заохоченні студентів до діяльності, запропонованої викладачем на занятті. Це обумовлює як ступінь уваги студентів, так і рівень зусиль, які вони цьому докладають. Вже на початку семестру вимагається відразу активно залучити студентів до навчання, потім цю активність треба підтримувати протягом всього навчального року [11].

Відсутність індивідуальної мотивації у студентів. Назвемо декілька її причин: невдоволення змістом курсу та навчальними матеріалами; відчуття зміни навчальної програми та збільшення навчального навантаження; важкість сприйняття інформації через що це може зайняти більше часу; використання різними викладачами різних платформ: *Zoom, Google Classroom, Google Meet* тощо, що може призвести до плутанини; вплив не лише зміни місцеперебування, але й розкладу; неузгодженість розкладу від викладача до викладача; а також різні підходи, які кожен викладач використовує у своєму онлайн-класі, можуть ускладнити виконання завдань [23].

Відсутність колективної мотивації. Взаємодія є основою будь-якої інклюзивної спільноти. Студенти цінують спільність навчання разом зі своїми одногрупниками. Звичайний процес навчання дає студентам можливість познайомитися один з одним, зустрічатися в різних ситуаціях, спілкуватися та обмінюватися особистим досвідом, тоді як процес Обмежується лише використанням електронних засобів навчання, які дозволяють студентам спілкуватися один з одним через електронні дискусійні форуми, електронну пошту чи відеоролики. Проте всі ці засоби не замінюють звичайний процес міжособистого очного спілкування, що призводить до дефіциту комунікативних навичок. ДО також ускладнює формування соціальних стосунків та особистих навичок, необхідних для їх підтримки. Тому деякі студенти відчують себе покинутими, ізольованими, оскільки вони виконують щоденну роботу поодиночці, без будь-якої участі інших одногрупників та без залучення до командної роботи. Все це може породити відчуття самотності та відчуження. Таким чином, відсутність колективної мотивації спричинено браком почуття згуртованості для розвитку якого необхідні дух, довіра, взаємодія, взаємодопомога та спільність навчальних очікувань і цілей [23; 24].

Відволікання. Існують високі шанси відволіктися без спілкування віч-на-віч з одногрупниками, котрі могли б допомогти один одному постійними нагадуваннями про незавершені завдання. Відсутність фізичного простору (класної кімнати), який можна було б позначити як робочу зону, (як колись класна кімната), може призвести до втрати уважності через багато відвертальних факторів, які можуть виникнути в домашній обстановці. Бо коли студенти вдома, то зазвичай, не для того, щоб навчатися. Їм просто набагато важче залишатися зосередженими на одному завданні, не відволікаючись на сторонні фактори. Дійсно, відволікання є однією з перешкод дистанційного навчання. ДО не дуже підходить студентам, які люблять відволікатися, а тому не можуть вкластися у визначені терміни виконання завдань. Деколи студентам важко підтримувати свою мотивацію та самодисципліну для регулярного навчання.

Складна технологія ДО. Надмірна залежність від технологій може бути важливим недоліком ДО, особливо, коли навчання відбувається в онлайн-середовищі. Процес дистанційного навчання вимагає кількох основних елементів, таких як: комп'ютер, фіксоване підключення до Інтернету, а іноді й наявність відеокамери, оскільки покладатися на ці інструменти стало важливим у процесі ДО.

Вплив одного з цих інструментів на конкретну несправність або на проблему може зірвати весь навчальний процес і не дозволити його завершити.

Складність стилю навчання в ДО часто пов'язана з недостатньою компетентністю студентів. Навіть якщо викладач хороший, їм іноді може бути важко завершити процес дистанційного навчання через брак знань, як правильно використовувати сучасні технології. Крім того, деякі студенти нездатні зрозуміти навчальний матеріал без реальної взаємодії з викладачем, що робить метод дистанційного навчання складним для деяких із них.

Ризик значного збільшення плинності викладачів: дострокове полишення посади, терміновий вихід на пенсію із-за повної дистанційної чи змішаної освіти. Причини: погіршення психічного й фізичного здоров'я, добробуту, зростання відповідальності й додаткові вимоги до роботи в режимі онлайн (наприклад, збільшення робочого навантаження у зв'язку з новими ініціативами, численні ролі та невизначеність майбутнього). І все це без компенсації часу чи винагороди. Серед інших причин слід назвати такі. Високий рівень фізичного та емоціонального виснаження (вигорання), зміни режиму навчання, стрес, часта зміна моделі навчання, зниження рівня самоефективності й самооцінки, зростання тиску з боку адміністрації, почуття «знецінених» і «зневажливих», низький рівень задоволеності роботою через труднощі викладання в онлайн режимі, готовність бути на зв'язку зі студентами 24/7 тощо [24].

Три рівні освітніх комунікативних бар'єрів. Як і в багатьох інших контекстах, педагогічне спілкування переважно зосереджено на обміні інформацією. Обмін здійснюється в обох напрямках, від викладача до студента і навпаки або між студентами. Однак успіх цього обміну залежить від багатьох факторів: одні пов'язані з технічними можливостями спілкування, інші – зі взаємною здатністю розуміти повідомлення, треті – зі ставленням співрозмовників один до одного [3; 11].

Технічний шум. Само собою зрозуміло, що хороше педагогічне спілкування передбачає насамперед хороші матеріальні умови для вербального і, якщо можливо, невербального обміну. Знаки, надіслані з обох сторін, повинні бути чітко чутними та видимими. У випадку, коли викладання-навчання відбувається в присутності учасників – викладачів і студентів, просторове середовище має істотне значення. Крім вимог до освітлення та звукоізоляції, необхідно контролювати розташування аудіоколонки у приміщенні кожного з учасників навчального процесу. Коли викладання-навчання має майстерну домінанту, важливо, щоб відносини студент-викладач були пріоритетними й щоб студенти були фізично орієнтовані на викладача. З іншого боку, якщо ми практикуємо спільне навчання, головне, щоб студенти, які є членами однієї групи, могли фізично орієнтуватися один на одного, наприклад, сидячи за столом. У дистанційній освіті пріоритетом є контроль якості повідомлень, що передаються. Типографіка та верстка важливі для читабельності текстів, розміщених в Інтернеті, як це було в минулому для друкованих документів, у заочній освіті. Що стосується звукових і візуальних передач, вони повинні точно відтворювати складові елементи повідомлень і взаємодії між учасниками. У повсякденному житті, під час міжособистісної

взаємодії, невербальне спілкування відіграє важливу роль у розумінні обміну. Тому в режимі відеозв'язку необхідно, щоб співрозмовники чітко сприймали вирази обличчя і рук.

Семантичні перешкоди. Коли сигнали, що передають повідомлення, добре сприймаються обома сторонами, виникає другий рівень комунікативних проблем: чи повідомлення адекватно декодуються та, чи розуміються так, як цього хоче кожен відправник. Ми знаємо, що будь-яка мова є системою багатозначних знаків, тобто кожне слово словникового запасу може бути інтерпретоване більш-менш по-різному різними людьми, залежно від їхньої попередньої підготовки та особистого чи професійного досвіду. Залежно від контексту, навіть якщо ми використовуємо одну мову для спілкування, ми все одно використовуємо різні види лексики. З нашими близькими ми використовуємо інтимну лексику, більш сприятливу для емоційного вираження. З нашими друзями ми використовуємо розмовну лексику.

Семантична перешкода належить до попередніх знань (бекграунду) співрозмовників. Коли існує значний розрив між знаннями й вміннями відправника та одержувача, діалог може бути складним, якщо той, хто має найширші знання, не переформатує повідомлення, якими обмінюється в реєстрі того, хто має більш обмежені знання, менший лексичний багаж. Ми також повинні враховувати стилі мови: розмовний, публічний, художній тощо, які слід використовувати для адаптації до звичок одержувача. У контексті педагогічної комунікації основним відправником найчастіше є викладач який повинен передавати знання студентам, які ними не володіють, або ще не засвоїли. Отже, мистецтво педагога полягає в тому, щоб змусити студентів набути нових і складних знань на базі раніше набутих елементарних знань. Крім того, ми знаємо, що всі мови, крім символічних мов без посилення на реальність, таких як математика, є багатозначними, тобто кожна одиниця позначення, наприклад, слово, сприймається на двох рівнях значення: на рівні денотації та на рівні конотації.

Позначення може представляти реальність такою якою вона є. Наприклад, на денотативному рівні термін «море» відноситься до великого водного простору, але на конотативному рівні він може стосуватися головним чином, залежно від особи, напр., задоволення від пляжу, риболовлі чи аж до небезпеки цунамі. Таким чином, якщо дві людини, що розмовляють однією мовою, погоджуються щодо референта (денотата), вони можуть асоціювати з ним різні переживання та спогади (конотація). Саме цей індивідуальний багаж частково розмиває зміст повідомлення. І, зрозуміло, що семантична перешкода, швидше за все, буде більшою між співрозмовниками з різних культур. Коротко кажучи, значення слів може коливатися від одного співрозмовника до іншого, що часто призводить до непорозумінь, неправильного тлумачення, роз'яснювальних дискусій, розбіжностей тощо. У навчальному контексті ці хибні інтерпретації можуть мати дуже шкідливі наслідки, оскільки вони призводять до неадекватного навчання або, коли їх виправляють, залишають певну двозначність у когнітивній пам'яті студентів. Тому важливо ретельно обирати терміни, які використовуються під час навчальної діяльності, щоб переконатися, що вони відомі та що ми погоджуємось щодо їх значення, інакше важливо дати чітке визначення та перевірити

правильність їх розуміння студентами. А якщо ні, то важливо дати чітке визначення та перевірити правильність їх розуміння студентами?.

Психологічні перешкоди. Поняття психологічної перешкоди стосується більше дифузних аспектів, ніж «фізичних порушень обміну» або «значення повідомлень». Йдеться більше про соціальний контекст спілкування: особистості учасників, обставини – час і місце – або правові чи адміністративні обмеження. Перешкоди для ефективного педагогічного спілкування пов'язані насамперед зі стосунками між співрозмовниками. Соціальна психологія давно підкреслює важливість взаємосприйняття під час взаємодії між двома або більше людьми. По-перше, залежно від відповідних ролей зацікавлених сторін повідомлення, якими обмінюються, будуть тлумачитися по-різному. Таким чином, асиметричні педагогічні відносини можуть призвести до розбіжностей у тлумаченні. Наприклад, після запитання студента викладач може запропонувати певні кроки, які студент може інтерпретувати як зобов'язання реагувати відповідно до очікувань викладача.

Ми знаємо, що в навчальному контексті участь студентів у навчанні залежить від стосунків, які вони мають зі своїми викладачами, навіть від прихильності, яку вони відчують до них. Цей приклад спонукає нас розрізняти в психологічному аспекті спілкування, (як це було і в семантичному аспекті), два рівні обміну. По-перше, це рівень повідомлення як такого, інформація в прямому значенні; наприклад, викладач може сказати студенту: «Краще було б побудувати це речення ось так...». На першому рівні сприйняття ця фраза дає нам зрозуміти, що існує кілька способів побудови речення, і що один спосіб кращий за інші. Однак, на другому рівні, ця інформація означає, що викладач вже виніс певне судження, певну оцінку діяльності студента. Студент, знаючи що він знаходиться в контексті навчання, і враховуючи роль викладача як оцінювача, спокійно сприймає цю оцінку. Але якщо це зауваження зроблене його товаришем по групі, то студент може сприйняти це як приниження, як намагання товариша, (який в принципі є таким же студентом як і він), показати свою зверхність, і тоді цей студент може оскаржити правильність репліки свого товариша.

Коротко кажучи, з психологічної точки зору педагогічної комунікації, окрім явного повідомлення, існує імпліцитне відчуття стосунків між співрозмовниками, яке також передається. Тому саме в цьому психологічному аспекті педагогічного спілкування виникають найважливіші перешкоди. На відміну від семантичних перешкод, їх важче контролювати, у кожного співрозмовника є свої уявлення, свої цінності, своя спонтанна поведінка, характер, особистість тощо. Крім того, імпліцитні повідомлення другого рівня передаються в основному через паравербальні вирази, такі як мовні інтонації та ритм, і через невербальну поведінку, таку як погляди очей і вирази обличчя, а також положення тіла. Пам'ятайте, що багато досліджень оцінюють важливість таких ознак в 90% [11; 12; 13; 14]. Коли ми помічаємо у співрозмовника певну негативну реакцію на власне висловлювання, у нас може виникнути спокуса вербально «метакомунікувати» на кшталт: «Це всього лиш пропозиція; це не наказ!», або навіть: «Це не оцінка вашої особистості, а просто оцінка вашої роботи». Ці

виправлення часто мають незначний вплив, коли перше сприйняття повідомлення було негативне; і коли невербальне вираження чітко не підтверджує це твердження, то перше сприйняття повідомлення співрозмовника може бути посилене невербально. Цей тип психологічної перешкоди також стосується більшої кількості зацікавлених сторін: між класною групою та викладачем або між групами студентів. На організаційному рівні взаємне сприйняття між групами студентів, викладачів, репетиторів, техніків, менеджерів або навіть асоціацій і союзів тощо, може зашкодити інституційному навчальному клімату. Слід додати, що, правові чи адміністративні обмеження також відіграють роль в ефективності педагогічного спілкування. Крім усього іншого, інституційна освіта створює обмеження для студента; на рівні університету ці обмеження стосуються розкладу занять та присутності в навчальній аудиторії, а також участі в навчальній діяльності [3; 11].

Фактори ефективної педагогічної комунікації. Перший фактор встановлення ефективної комунікації належить до принципів і практики, що сприяють створенню навчального середовища, де викладачі та студенти відчують взаємоповагу та взаємозв'язок. Для цього необхідні норми, процедури та структури, які допомагають створенню сприятливих відносин. Викладач все ж залишається головною дійовою особою для студента і тому відіграє важливу роль у розвитку будь-якої ефективної комунікації в ДО. Добре відомі стратегії викладачів-практиків, такі як: застосування відкритого, привабливого підходу до спілкування, справедливе ставлення до всіх студентів, постійний зв'язок, який дозволяє поділитися з ними своїми думками та ідеями, є саме тими способами, які дозволяють викладачам моделювати стосунки, націлені на підтримку мотивації до навчання. Культура спілкування є високою тоді, коли викладач чітко повідомляє про цілі, яких потрібно досягти, коли він ставить перед студентами оптимальні завдання, надає вказівки щодо найкращого використання студентами доступних їм ресурсів, та вчасно реагує на виконані домашні завдання.

При розробці та складанні сценарію курсу дистанційного навчання необхідно зробити все, щоб пробудити інтерес студентів до навчання. Зміст курсу та матеріали мають бути цікавими та значущими, щоб максимізувати мотивацію студентів до навчання. Розробники курсів повинні орієнтувати студентів на самостійне навчання, оскільки онлайн-курси значною мірою залежать від налаштованості студентів продовжувати вчитися. Принаймні чотири умови здаються необхідними: по-перше, тон, яким звертаються до студента, стиль поведінки викладача зі студентом, починаючи з його навчального наміру, його контексту, його уявлень про курс, який дозволяє йому будувати своє навчання, відкриваючи свої реальні здібності; по-друге, ясність цілей та курсу, змістовна та доступна навчальна діяльність та всі інструменти, необхідні для успішного завершення навчання; по-третє, реалізація сценарію дистанційного курсу, а також набуття гарних навичок аналізу, синтезу та постановки питань, здатних пов'язати знання між собою та з середовищем, оскільки дистанційний студент часто має можливість залишатися у своєму середовищі, особливо професійному; по-четверте, задовільні оцінки, підбадьорливі відгуки про можливий контакт із викладачем-

наставником, викладачем-консультантом, викладачем-модератором і, по можливості, з однокласниками [25; 26].

Основні компоненти ефективного спілкування. Довіра – це перший із трьох основних компонентів побудови відносин, здатних ефективно брати участь у складних розмовах. Люди завойовують довіру щоденною взаємодією, яка показує, що їх уважно вислухали та зрозуміли, а не обмежилися якимись жестами.

Щирість підтримує довіру, оскільки демонструє цілі та цінності зацікавленої сторони. Щирість є ключем до побудови заслуженої довіри, необхідної для ефективного спілкування.

Останнім важливим компонентом ефективного спілкування є слухання. Існує два типи слухання: так зване глибоке слухання, метою якого є почути проблему, але не вирішити її, і стратегічне слухання, яке включає навідні питання для уточнення повідомлення та пропозиції [9].

Довіра, щирість та вміння слухати – три основні компоненти ефективного спілкування. Вони повинні бути присутніми для створення високої культури співробітництва в навчанні [25].

Висновки й перспективи подальших досліджень. У даному дослідженні ми намагалися показати, що педагогічна комунікація – це не просто питання технічної передачі сигналів. Ключову роль тут відіграють людські стосунки викладач-студент. Ми підкреслили важливість усвідомлення асиметричних відносин між навчальним закладом і студентом. Також ми спробували показати, що серед перешкод для оптимальної комунікації взаєморозуміння займає не останнє місце з огляду на технічні перешкоди та семантичні неоднозначності. Що стосується вербальних висловлювань, ми намагалися підкреслити, що крім семантичного аспекту, вони також включають реляційні аспекти між співрозмовниками. Якщо ми хочемо оптимізувати дистанційне навчання, особливу форму освітньої комунікації, важливо, щоб запроваджені системи були розроблені відповідно до цих основних принципів комунікації.

Гіпотеза, що ІКТ змінює кардинально стосунки між студентами та викладачем в сторону більшої автономії студентів підтвердилася. ІКТ дійсно змінюють ролі викладача і студента. Студент стає центральною фігурою навчального процесу, отримуючи більше самостійності, розвиваючи навички самонавчання, самооцінки та самодисципліни. Ми побачили, що ІКТ впливають на педагогічні стосунки й визначають педагогічний вибір викладачів. Але все залежить від того, як студенти та викладачі об'єднуються і формують освітнє середовище для встановлення доброзичливих взаємовідносин. Якщо викладачу вдається встановити гарний зв'язок зі студентами групи та закріпити особистий досвід кожного студента, то його роль зводиться не лише до ролі посередника. Розділяючи відповідальність, ІКТ дозволяють студентам взяти на себе більше влади та встановити меншу освітню асиметрію викладач-студент, необхідну для кращого поділу повноважень.

Онлайн-навчання породжує нові форми взаємодії, підтримки студентів та оцінювання. Підтримка студентів виконує три істотні та взаємозалежні функції: когнітивну, афективну та системну. Вони сприяють розвитку навчання через консультування та оцінювання, підвищення відданості студентів навчанню та їх

самооцінки, а також створення зручних систем управління інформацією. Педагогічний дизайн, незалежно від впливу ІКТ, виявляє моделі викладача та студента у вищій школі, які часто виявляються взаємодоповнювальними.

Разом із тим, онлайн-навчання веде до індивідуалізації навчання через обмежувальну взаємодію з іншими, тобто атмосфера під час онлайн-навчання досить безособова. Іншими слабкими сторонами онлайн-навчання є менша залученість та менша інтерактивність студентів, а також брак безпосередності через недостатню невербальну комунікацію. Всі ці фактори можуть призвести до відчуженості, до ізоляції студентів. Тому викладач повинен стати для студентів наставником, модератором, консультантом, співрозмовником, який має більше особистого часу, щоб присвятити своїм студентам.

Взаємодія студентів одного з одним та викладачами є ключем до якісного процесу викладання / навчання, який відкриває двері для активної участі студентів в навчанні та підвищує їх мотивацію. Ефективне спілкування створює позитивну навчальну культуру, в якій викладачі та студенти можуть адаптуватися та сприймати зміни. Недостатня ефективність педагогічної комунікації негативно впливає на мотивацію студентів та їх самодисципліну. При розробці та складанні сценарію курсу дистанційного навчання, підбирання навчального матеріалу, а отже й системи педагогічної комунікації необхідно зробити все, щоб пробудити мотивацію студента, яка є рушійною силою процесу навчання.

Використання ІКТ в освіті порушує деякі нові питання, пов'язані з освітніми відносинами. Нові форми відносин і нова діалектика повноважень утворились у техніко-педагогічних контекстах, що постійно змінюються. Ми можемо навіть говорити про нову культуру відносин, що формується, або про культуру викладача і культуру студента, обидві вони породжені використанням ІКТ і цією віддаленою присутністю кожного. Освітні відносини з використанням ІКТ як соціальний процес, що виникає у символічному порядку, залишаються більш-менш «чорним ящиком». Виникає питання, що виграють чи втрачають викладачі та студенти, залучені до технологічного середовища? Яке значення освітні партнери надають віддаленій присутності? Чи може відстань розчинитись у телеприсутності без «побічних ефектів»? Ці питання й складають перспективу подальших досліджень педагогічної комунікації в ДО.

Список використаних джерел

1. Online education via media platforms and applications as an innovative teaching method. Взято з: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10639-022-11188-0>.
2. Rumble, G. La gestion des systèmes d'enseignement à distance. 1993. Paris: UNESCO: Institut international de planification de l'éducation. Взято з: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000094701_fre.
3. Barriers to communication in distance education. Взято з: <https://www.researchgate.net/publication/286122039>.
4. Fashiku, C.O. Effective Communication: Any Role in Classroom Teaching – Learning Process in Nigerian Schools. Bulgarian Journal of Science and Education Policy

(BJSEP), Volume 11, Number 1. Retrieved on September 8, 2018. Взято з: <http://bjsep.org/getfile.php?id=237>.

5. Marc, E. et Picard, D. Relations et communications interpersonnelles. Взято з: <https://www.amazon.de/-/en/Edmond-Marc/dp/2100521772>.

6. Bender, Y. The tactful teacher: Effective communication with parents, colleagues, and administrators. Взято з: <https://www.perlego.com/book/2055731/the-tactful-teacher-effective-communication-with-parents-colleagues-and-administrators-pdf>.

7. Keyton, J. Communication and Organizational Culture: A Key to Understanding Work Experience. Взято з: <https://www.researchgate.net/publication/348860443>.

8. Velentzas, J.O.H.N. and Broni, G. Communication cycle: definition, process, models and examples. Взято з: <https://www.academia.edu>.

9. Safir, S. The listening leader: Creating the conditions for equitable school transformation. Взято з: <https://www.amazon.com/Listening-Leader-Conditions-Equitable-Transformation/dp/111918634X>.

10. Verquin Savarieau, B. et Daguet, H. La classe virtuelle synchrone une substitution médiatique de l'enseignant pour renforcer la présence en formation à distance? Взято з: <https://www.persee.fr/authority/226660>.

11. Guide de communication éducative et de choix de formation à distance. Document préparé pour le Réseau d'enseignement francophone à distance du Canada (REFAD; www.refad.ca) par Jean Loisier, Ph.D. Взято з: https://archives.refad.ca/recherche/Guide_de_communication_FAD.pdf.

12. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація («Академія»). Взято з: https://library.udpu.edu.ua/library_files/412009.pdf.

13. Професійно-педагогічна комунікація викладачів закладів вищої освіти: виклики війни. Взято з: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2022/1/17.pdf>.

14. Технологія розвитку соціально-комунікативної компетенції викладачів вищої школи у процесі магістерської підготовки: змістово-процесуальна складова. Взято з: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2017/2/24.pdf>.

15. Cheney, G. Organizational Communication in an Age of Globalization: Issues, Reflections, Practices. Взято з: <https://www.amazon.com/Organizational-Communication-Age-Globalization-Reflections/dp/1577666402>.

16. Communication Technology and Pedagogical Power. Взято з: https://www.researchgate.net/publication/266371989_Communication_Technology_and_Pedagogical_Power.

17. A pedagogical approach to educational communication in the educational context. Взято з: <https://www.researchgate.net/publication/330041373>.

18. Хлістунова Н.В. Формування системи комунікацій у навчально-виховному процесі ВНЗ / Н. В. Хлістунова. // Ефективна економіка. – 2016. – №1. Взято з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_1_27.

19. Intégration des TIC en pédagogie universitaire: Quel impact sur la motivation? Взято з: <https://www.asjp.cerist.dz/en/article/182631>.

20. Impact of Using Technology on Teacher-Student Communication/Interaction: Improve Students Learning. Взято з: <http://wje.sciedupress.com>.

21. Jacquinet-Delaunay, Geneviève. Au-delà du modèle canonique de la relation maître-élève: les TIC ou comment faire circuler les signes de la présence , in Pratiquer les TICE, former les enseignants et les formateurs à de nouveaux usages. Взято з: <https://journals.openedition.org/rfp/1967>.

22. The effect of online learning on communication between instructors and students during Covid-19 pandemic. Взято з: <https://www.emerald.com/insight/2046-3162.ht>.

23. L'enseignement universitaire à distance: de nouveaux modes d'enseignement d'apprentissage. Взято з: <https://www.revue-akofena.com/wp-content/uploads/2021/09/29-T03-18-pp.-389-402.pd>.

24. Les stratégies de communication utilisées par l'intervenant d'aide aux devoirs pouvant favoriser le développement des compétences d'ordre personnel et social chez l'élève du premier cycle du primaire. Взято з: <https://archipel.uqam.ca/7599/1/M13856.pdf>.

25. Les habiletés pour une communication pédagogique efficace chez les maîtres de l'enseignement professionnel. Взято з: <https://id.erudit.org/iderudit/900423>.

26. L'utilisation de la technologie dans l'enseignement à distance en période de pandémie: évaluation des impacts sur la formation initiale des professeurs de mathématiques au Brésil. Взято з: <https://hal.science/hal-03355322>.

Круківський В.І.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Саєнко С.Г.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу романських мов
імені Миколи Зерова інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Турчанінова В.Є.

старший викладач кафедри іноземних мов і міжкультурної комунікації
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ПІДТРИМКА УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ-БІЖЕНЦІВ У ЄВРОПІ

Анотація. Ця оглядова стаття інформує про європейський досвід залучення до вищої освіти українських студентів-біженців, які полишили Україну у зв'язку з російсько-українською війною. У статті зазначається, що перше в історії застосування Європейської Директиви про тимчасовий захист, яка пропонує швидку допомогу і чіткий правовий статус, стало показовим прикладом того, як доброзичливо ЄС приймає українських біженців, зокрема школярів та студентів, на своїй території. Вже з самого початку російського вторгнення доступ до освіти для дітей та молоді, які втікали з України, був визнаний європейськими країнами «безпосереднім пріоритетом». Стаття описує які конкретні заходи були вжиті для забезпечення права на вищу освіту українських студентів-біженців на загальноєвропейському, національному, регіональному, а також місцевому рівнях публічними органами влади, окремими приватними структурами та навіть приватними особами. Робиться висновок, що, пам'ятаючи про численні стреси, яких зазнають студенти-біженці під час збройного конфлікту, належна підтримка, розуміння проблем і заохочення до навчання є життєво важливими, так само як і увага до їхньої безпеки. ЄС у цьому випадку продемонстрував велику солідарність з українським народом, зокрема, в галузі освіти.

Ключові слова: війна, студенти-біженці, пріоритет, освіта, допомога країн ЄС.